

УДК 631.152:633.2.03

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СІНОЖАТЕЙ І ПАСОВИЩ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

М.В. Зось-Кіор, кандидат економічних наук
Луганський національний аграрний університет

Наведено результати досліджень економічної та технічної ефективності використання сіножатей і пасовищ в Україні та за кордоном. Визначено загальні перспективи трансформації таких земельних угідь.

Зось-Киор Н.В. Эффективность использования сенокосов и пастбищ и перспективы трансформации земельных ресурсов / Н.В.Зось-Киор //

Представлені результати досліджень економічної та технічної ефективності використання сенокосів і пасовищ в Україні та за кордоном. Визначено загальні перспективи трансформації таких земельних угідь.

M. Zos-Kior Efficiency of use of hayfields and pastures, and the prospects of transformation of land resources / M. Zos-Kior //

Describes a study of the economic and technical efficiency of use of hayfields and pastures in Ukraine and abroad. The overall prospects for this transformation of land resources are defined.

У вирішенні продовольчої проблеми для населення нашої держави особлива роль належить галузі тваринництва. Україна, маючи найсприятливіші умови для розвитку цієї галузі, не може доки похвалитися обсягами виробництва та споживання м'яса, молока та іншої продукції тваринництва в розрахунку на одну особу. Харчування пересічного українця не відповідає раціональним нормам. Тому Україна виглядає значно гірше порівняно з іншими державами світу. Нині в нашій

країні обсяги виробництва м'яса в забійній масі в розрахунку на одну особу складають у середньому 40-45 кг, тоді як у більшості західноєвропейських країн – від 80 до 190 кг, а в Данії, наприклад, – більше 345 кг.

Причин суттєвого відставання в даному питанні від інших країн світу досить багато, але найбільшу увагу треба зосередити на кормовиробництві. Зокрема, на процесах використання сіножатей і пасовищ у різних регіонах України, від чого здебільшого, залежать показники продуктивності у тваринництві, здешевлення продукції. Окрім цього, наукові та чисто практичні акценти робляться на проблемі сіножатей і пасовищ тому, що земельною і аграрною реформами передбачається значну частину сильноеродованих земель трансформувати у природні кормові угіддя. На перспективу такі площі потрібно збільшити до 9 млн. га, що створить сприятливі умови для виробництва якісної і дешевої продукції тваринництва. Останнє дозволить довести споживання м'ясо-молочних продуктів населенням до науково обґрунтованих норм харчування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичною основою проведення власних досліджень були праці вітчизняних і зарубіжних учених стосовно економічної доцільності використання сіножатей і пасовищ та перспектив подальшої трансформації земельних ресурсів. До цієї плеяди фахівців належать П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, М.М.Федоров, М.Б.Присяжнюк, М.В.Зубець, А.О.Бабич, А.В.Боговін, Б.С.Зінченко, М.Х.Мак-Віккар, Дж. С. Мак-Віккар та ряд інших дослідників. Їх внесок полягає у вивченні проблеми господарського значення кормовиробництва, підвищення економічної ефективності використання сіножатей і пасовищ у тісному зв'язку з розвитком тваринництва; у проведенні глибокого аналізу стану природних кормових угідь і можливостей підвищення їх продуктивності [1–6]. Багатьма вченими розглянуті такі важливі економічні аспекти, як культуртехнічні роботи на сіножатях і пасовищах, комплексне застосування приймів поверхневого та докорінного поліпшення вказаних угідь, прискорене залуження, основи раціонального використання пасовищ, питання пасовищного конвеєру, технологія випасання тварин і т. ін. [7–10].

Але за наявності дуже складних і численних питань, що супроводжують досліджувану проблему, неможливо їх у короткі терміни всебічно і докладно вивчити, провести наукові дослідження з розробкою відповідних практичних рекомендацій для використання їх у сільгоспприємствах за умови земельних трансформацій, формування ринку землі. Тому тематична актуальність сама собою залишається і наші дослідження також укладаються в русло ще недосконало вивчених аспектів підвищення ефективності господарського використання сіножатей та пасовищ з метою подальшого розвитку галузей тваринництва.

Науково-теоретичне обґрунтування необхідності трансформації земельних угідь під сіножатями і пасовищами, а також підвищення економічної ефективності їх використання задля перспективи подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні і стало метою нашої статті.

Основний матеріал дослідження. Наукові дослідження проводилися в масштабі всієї України і більш детально у 18-ти сільськогосподарських районах Луганської області. У нашій державі майже 8,5 млн. га природних кормових угідь, з них пасовищ – 5,47 і сіножатей – 2,41 млн. га (табл. 1). Відзначимо, що приблизно 0,9 млн. га болотних угідь використовується під сіножаті і пасовища. Найбільша питома вага сіножатей і пасовищ характерна для західних областей України, а точніше – для Карпат. Великі площі природних кормових угідь знаходяться і в Криму. Оскільки вони розташовані в регіонах досить сприятливого клімату, то за поверхневого або докорінного їх поліпшення можна отримувати достатньо великі обсяги дешевих і високоякісних кормів, зокрема сіна, зеленої маси, сінажу і т. ін.

1. Динаміка і структура сільськогосподарських угідь в Україні

Основні види земельних угідь	Площа земельних угідь за станом				
	на 01.01.2010 тис. га	на 01.01.2011 тис. га	на 01.01.2012 р.		
			тис. га	% до загальної площі	% до сільгоспугідь
Сільськогосподарські землі, у тому числі:	42813,7	42791,8	42776,9	70,9	x
сільськогосподарські угіддя з них:	41596,4	41576,0	41557,6	68,9	100
- рілля	32478,4	32476,5	32498,5	53,8	78,2
- перелogi	320,8	310,2	277,2	0,5	0,6
- багаторічні насадження	897,7	896,5	895,9	1,5	2,1
- сіножаті	2409,8	2410,9	2411,5	4,0	5,8
- пасовища	5489,7	5481,9	5474,5	9,1	13,3
ін. сільськогосподарські землі	1217,3	1215,8	1215,8	2,0	x

Відповідно до попередніх підрахунків із загального обсягу кормів, що вироблятимуться в Україні в найближчій перспективі, майже 30-35 % можна буде збирати саме з природних кормових угідь. Останні, – вочевидь, мають величезне значення щодо забезпечення всіх галузей тваринництва України збалансованими і високоякісними кормами, насамперед великої рогатої худоби та овець.

Загальновідомо, що природні кормові угіддя розподіляються на такі різновиди, як суходільні низинні, заплавні, степові, гірські луки, що містяться на болотах [4]. Заплавні луки, наприклад, лісостепових і степових районів включають малозаболочені заплави. Це передусім заплавні луки річних долин. Травостій на них використовується для кормових цілей. Вони розташовуються в долинах Дніпра, Південного і Західного Бугу, Сіверського Дінця, Дністра, Тиси, Інгулу, Вовчої, Синюхи та інших річок України. Степові луки, зокрема, розміщені на схилах ярів, балок, на пониженнях рівнинах, солонцях і солончаках, а також на пісках, наприклад на піщаних степових луках південного Придніпров'я. Це низькопродуктивні угіддя. Степові луки збереглися також у заповідниках «Асканія-Нова», Луганському та Українському степових заповідниках. У цих місцях переважають каштанові ґрунти і південні чорноземи, а на луках у травостої поширені ковила, полин, типчак, шалфей, кохія і т. ін.

Рослинний покрив сіножатей змінюється під впливом природних чинників. Такі зміни є досить динамічними і сприяють збереженню видового складу фітоценозу. Лучне кормовиробництво, підкреслимо, – це не тільки природні, а й штучні угруповання, тобто агрофітоценози культурних пасовищ і сіножатей. У них зміни більш динамічні. Наприклад, у фітоценозі видовий склад може зберігатися вельми довго – десятки років, особливо на природних угіддях екстенсивного і помірного використання. А на культурному пасовищі травостій змінюється всього за 2-3 роки. Спочатку він виглядає як бобово-злаковий, потім – злаково-бобові і, накінець, - переважно злаковий.

У процесі сільськогосподарської чи будь-якої іншої діяльності людини здійснюється вплив на біоценози природних кормових угідь. При цьому зменшується їхня продуктивність, а також погіршується видовий склад рослинності. Місце цінних рослин займає різнотрав'я, на жаль, досить шкідливе. Великої шкоди завдає розорювання, особливо якщо воно здійснюється необґрунтовано. Досить часто необґрунтовано розорюються заплавні луки, на яких десятиріччями рослин цінні природні травостої.

Слід зробити застереження, що розорювання природних кормових угідь під посіви польових культур необхідно застосовувати лише на основі глибокого і всебічного вивчення умов угіддя спеціальною комісією, яка складається з таких фахівців, як меліоратори, ґрунтознавці, гідрологи, ботаніки та ряд інших. Однак, треба обмовитися, що цілеспрямоване і оперативне здійснення налічених заходів може мати і дуже позитивне значення. У якості гарного прикладу ми маємо процес закріплення пісків Придніпров'я. В результаті зміни рослинних формацій ці ділянки заростають злаковими, бобовими культурами разом з різнотрав'ям. Проте процес задерніння, якщо він триває натурально або природно, здійснюється приблизно років за 15-20. А його можна прискорити за рахунок штучного задерніння спеціально підібраними агрономічною службою видами трав. В даному випадку всього лише за 2-3 роки можна отримати високопродуктивне кормове угіддя. Для прикладу можна привести Чигиринський район Черкаської області, де бідні піщані землі згодом були перетворені на багатющі кормові угіддя.

Переважна більшість природних кормових угідь не тільки в Україні, а й у світі – це низкопродуктивні луки і пасовища, які перебувають у занадто незадовільному стані. Одержаний з них корм відрізняється досить низьким рівнем якості, а тварини поїдають його на 45-50 %. Природні сіножаті й пасовища дають урожайність більш 40 ц/га, займаючи досить незначні площі. З метою поліпшення продуктивності природних лук і пасовищ можна застосувати цілу низку агротехнічних, меліоративних, агрохімічних, а також біологічних заходів.

Поверхнєве поліпшення, наприклад, являє собою комплекс спрямованих на підвищення продуктивності і якості травостою або дернини. А під докорінним поліпшенням розуміють той самий перелік заходів, тільки вже спрямованих на створення нового, високопродуктивного бобово-злакового або злаково-бобового травостою замість малопродуктивного і малоцінного за видами, що існував раніше.

Вважається доцільним проводити поверхнєве поліпшення у випадку, коли в травостой збереглося не нижче 25 % цінних злакових і бобових трав, а показник у 35-40 % є найбільш оптимальним. Стан території природного угіддя в даному питанні теж має певне значення. Якщо територія на 25-30 % вкрита деревами і чагарниками або на 35-40 % заболочена, то, незалежно від якості травостою, проводять докорінне поліпшення. Існує необґрунтована думка, що на луках і пасовищах слід застосовувати перш за все докорінне поліпшення. Однак сучасні засоби механізації сільського господарства, забезпечення добривами і насінням трав дають змогу аграрним підприємствам і за поверхнєвого поліпшення досягти значних результатів, тобто збільшити врожайність травостою у 4–5 разів. Такий досвід мають сільгосп підприємства Запорізької, Донецької, Луганської і Полтавської областей.

Доцільно нагадати, що застосування докорінного поліпшення на великих територіях України потребує завеликої кількості насіння бобових і злакових трав. Насіння дороге за ціною, і у підприємств не вистачає коштів. Нині така обставина різко обмежує можливість проведення докорінного поліпшення природних кормових угідь в масштабах усієї України.

Під час поверхневого і докорінного поліпшення природних угідь використовують певний перелік заходів зі звільнення площ від каміння, чагарників, дрібнолісся, кротовин, очищення від сміття, проведення поверхневого напуском і підгрунтового зрошення, використання стічних вод, рідкого гною і рідких стоків тваринницьких ферм, мінеральних, органічних, бактеріальних, а також мікродобрив; вапнування і гіпсування ґрунтів, що зайняті під природними кормовими угіддями тощо. Все це потребує значних фінансових, матеріальних і трудових витрат. Крім цього треба враховувати догляд за дерниною і травостоєм лук, який передбачає роботи зі знищення бур'янів, старики, поліпшення повітряного режиму, омолодження дернини, підсівання трав і т. ін.

Луганська область має у своєму розпорядженні досить значні площі природних кормових угідь (табл. 2). Це у великій мірі пов'язано з вельми специфічним рельєфом місцевості, тобто знаходженням Донецького кряжу зі значно пересіченою поверхнею території, особливо правобережної частини Сіверського Дінця. Питома вага пасовищ тут складає 24,4, сіножатей – 4,5 %. Найбільш характерними щодо сіножатей є Білокуракинський і Кремінський райони, а пасовищ – Краснодонський, Перевальський, Антрацитівський і Лутугинський райони.

Для Луганської області, як і для України в цілому, створення та організація раціонального використання культурних пасовищ і сіножатей є невідкладним завданням. Адже культурні пасовища являють собою поліпшені або створені на орних землях пасовищні кормові угіддя, які дають змогу сільгосп підприємствам забезпечити високу продуктивність великої рогатої худоби, овець, свиней та інших тварин.

Таблиця 2

Структура сільськогосподарських угідь в Луганській області за станом на 1 січня 2012 року

Сільськогосподарські райони	Сільськогосподарські угіддя, га						Питома вага, %	
	всього	з них					сіножатей	пасовищ
		рілля	перелоги	багаторічні на- садження	сіножаті	пасовища		
Антрацитівський район	96427	45802	17222	1518	1684	30202	1,7	31,3
Біловодський район	135514	93793	2406	847	4234	34233	3,1	25,3
Білокуракинський район	119921	73714	902	440	14703	30162	12,3	25,2
Краснодонський район	96973	46528	9399	1955	2867	36224	3,0	37,4
Кремінський район	101366	68946	629	1275	11813	18702	11,7	18,4
Лутугинський район	69831	40358	5425	1161	1148	21739	1,6	31,1
Марківський район	98910	65475	304	435	5918	26777	6,0	27,1
Міловський район	80571	57707	1447	572	1900	18945	2,4	23,5
Новоайдарський район	101530	70094	2501	1485	5302	22148	5,2	21,8
Новопсковський район	132911	95038	1235	413	8572	27652	6,4	20,8
Перевальський район	47473	28658		1495	221	17098	0,5	36,0
Попаснянський район	82257	50884	2470	3545	723	24635	0,9	29,9
Сватівський район	146615	111153	117	884	8070	26391	5,5	18,0
Свердловський район	78974	56700	1933	866	713	18761	0,9	23,8
Слов'яносербський район	72759	53120	1004	1000	1732	15903	2,4	21,9
Станично-Луганський район	124267	89680	1917	1482	4994	26195	4,0	21,1
Старобільський район	135220	101417	802	990	7176	24836	5,3	18,4
Троїцький район	143359	103967	29	378	2978	36006	2,1	25,1
Луганська область	1864877	1253035	49743	20740	84749	456609	4,5	24,4

Як правило, культурні пасовища – це довгорічні угіддя, на яких випасають худобу протягом 5–8 років, а за необхідності їх перезалужують. Підтверджено, що спасування пасовищ тваринами вважається найбільш досконалим, ефективним способом поточного і безперервного процесу перетворення ресурсів галузей рослинництва на тваринницьку продукцію.

Висновки.

Подальший розвиток галузей тваринництва в Україні пов'язується зі значним підсиленням кормової бази, передусім за рахунок інтенсивного використання пасовищ і сіножатей з одночасним запровадженням новітніх досягнень техніки, вітчизняного і зарубіжного досвіду з досліджуваної проблеми.

Трансформаційні процеси в землекористуванні нині агровиробників пов'язуються зі зменшенням орних земель в Україні з-за наявності великої кількості сильноеродованих, деградованих ґрунтів, їх подальшої консервації і переведення до складу площ, зайнятих під сіножатями і пасовищами. Природні кормові угіддя в натуральному їх стані відрізняються дуже низькою продуктивністю. Тому стає нагальним їх поверхнєве або докорінне поліпшення, організація культурних пасовищ і сіножатей зі значним підвищенням урожайності зелених та грубих кормів.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблука П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. - К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Бабич А.О. Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси / А.О. Бабич. – К. : Аграрна наука, 1996. - 571 с.
3. Бабич А.О. Створення кормових угідь на схилі землях / А. О. Бабич, П. С. Макаренко, К.С. Михайлов. – К. : Урожай, 1991. – 192 с.

4. Боговін А.В. Створення культурних пасовищ / А.В. Боговін. – К. : Урожай, 1974. – 71 с.
5. Зінченко Б.С. Багаторічні трави в інтенсивному комовиробництві / Б.С. Зінченко. – К. : Урожай, 1991. – 192 с.
6. Кормовиробництво. Практикум / [О.І. Зінченко, І.Т. Слюсар, Ф.Ф. Адамень та ін.]. – К. : Норма - Принт, 2001. – 470 с.
7. Культурные пастбища на орошаемых землях / [Н.Г. Андреев, В.Ю. Никонов, М.К. Соболев и др.]; под. ред. Н.Г. Андреева. – М. : Колос, 1989. – 351 с.
8. Мак-Виккар М.Х. Практическое руководство по улучшению пастбищ / М.Х. Мак-Виккар, Дж. С. Мак-Виккар; пер. с англ. – М. : Колос, 1985. – 239 с.
9. Підвищення продуктивності сіножатей і пасовищ / [А.В. Боговін, О.Н. Карпенко, Б.М. Сидорчук та ін.]; за ред. А.В. Боговіна. – К. : Урожай, 1986. – 388 с.
10. Ткаченко В.Г., Наумов Ю.Ф., Зось-Киор Н.В. Экономические аспекты повышения эффективности производства мяса крупного рогатого скота в новых условиях хозяйствования. – Луганск : Издательство ЛНАУ, 2005. – 255 с.